

Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

7. Ломтев Т. П. Общее и русское языкознание. Москва: Наука, 1976. 380 с.

8. Мещанинов И. И. Проблемы развития языка. Ленинград: Наука, 1975. 350 с.

9. Пешковский А. М. Методика родного языка, лингвистика и стилистика. Ленинград: Госиздат, 1926. 206 с.

10. Потенбя А. А. Из записок по русской грамматике: в 4-х т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1. 161 с.

11. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 515 с.

12. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 624 с.

13. Юрченко В. С. Простое предложение в современном русском языке. Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1972. 275 с.

Бурковська О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1 Донецького національного медичного університету

УДК 81-115'367.3

ВЛАСНЕ НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ ТА НОМІНАТИВНИЙ ТЕМИ В СТУДІЯХ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ

Стаття присвячена конструкціям, що за формою збігаються з номінативними реченнями у контексті їхнього статусу як односкладних речень. У лінгвоісторіографічному аспекті проаналізовано погляди вчених-лінгвістів на синтаксичну форму власне називних речень та номінативного теми. Представлено ставлення лінгвістів до термінологічного питання називного теми.

Ключові слова: синтаксична конструкція, односкладне речення, заголовок, номінативне речення, комунікативна одиниця.

Бурковская О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых и гуманитарных дисциплин № 1 Донецкого национального медицинского университета

СОБСТВЕННО ИМЕННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ И НОМИНАТИВНЫЙ ТЕМЫ В СТУДИЯХ УКРАИНСКИХ И РОССИЙСКИХ ЛИНГВИСТОВ

Статья посвящена конструкциям, которые по форме совпадают с номинативными предложениями в контексте их статуса как односоставных предложений. В лингвисторіографическом аспекте были проанализированы взгляды ученых-лингвистов на синтаксическую форму собственно именных предложений и номинативного темы. Представлены отношения лингвистов к терминологическому вопросу номинативного темы.

Ключевые слова: синтаксическая конструкция, односоставное предложение, заголовок, номинативное предложение, коммуникативная единица.

Burkovska O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Philology and Arts No. 1, Donetsk National Medical University

SELF-NOMINAL SENTENCES AND NOMINATIVE-OF-THEME IN STUDIOUS OF UKRAINIAN AND RUSSIAN LINGUISTS

The article is devoted to the constructions which coincide in shape with the nominative sentences in the context of their status as one-member sentences. The linguistic views on the syntactical form of self-nominal sentences and nominative-of-theme constructions were analyzed in linguistic-historiographical aspect. The attitudes of linguists to the terminological issue of a nominative-of-theme were introduced.

Key words: *syntactical construction, one-member sentence, nominative sentence, status, communicative unit.*

Постановка проблеми. У синтаксисі слов'янських мов велика увага приділяється дослідженню односкладних речень. Багато лінгвістів вважає, що вони є глибинною синтаксичною одиницею, а не похідною від іншої, їхня комунікативна природа зумовлена психолінгвістичними й культурними особливостями етносу [8, с. 86].

Ставлення лінгвістів до номінативних речень неоднозначне. А синтаксичні конструкції, що за формою збігаються з номінативними реченнями викликають багато суперечок у мовознавчих джерелах. До цього виду номінативних конструкцій належать власне називні речення та номінативний теми. Перш за все дискусія точиться навколо питання про синтаксичний статус зазначених конструкцій.

Аналіз останніх досліджень. До кола науковців, які вважають синтаксичні конструкції, що за формою збігаються з номінативними реченнями різновидом номінативного речення, входять О. О. Потебня, Є. М. Галкіна-Федорук, В. В. Бабайцева, О. С. Скоблікова, І. Р. Гальперін, О. Г. Адмоні, О. Г. Руднєв, Т. П. Степанова, А. П. Загнітко та інші.

Метою пропонованої статті є розкриття поглядів лінгвістів на власне називні речення та номінативний теми у контексті їхнього синтаксичного статусу як односкладних речень.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди мовознавців на синтаксичну структуру конструкцій, що за формою збігаються з номінативними реченнями; 2) охарактеризувати ставлення лінгвістів до термінологічного питання називного теми; 3) розкрити внесок вчених у розробку теорії односкладності номінативних речень та конструкцій, що збігаються з ними за формою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли йдеться про власне називні конструкції, насамперед мають на увазі назви, наприклад, книг, журналів, часописів, картин, музичних творів, різних установ, торгових точок, топонімів, гідронімів і т. п., наприклад: «Собор» (назва роману О. Гончара), «Диво» (назва роману П. Загребельного), «Три богатиря» (картина В. М. Васнецова), кафе «Сапфір», Донбаський державний педагогічний університет та ін.

Називний «заголовку» О. О. Потебня відносив до номінативних речень, визначаючи його синтаксичну функцію як присудок [9, с. 79].

Точку зору О. О. Потебні підтримали Є. М. Галкіна-Федорук та В. В. Бабайцева. Усі конструкції зі значенням найменування установ, заголовків книг, географічні назви тощо вони вважали реченнями, що висловлюють судження існування та вживаються для того, щоб визначити, виділити будь-який предмет або явище, вказати на нього, розкривши його призначення найменуванням. Такі речення Є. М. Галкіна-Федорук віднесла до категорії номінативних речень [3, с. 307], а В. В. Бабайцева до *власне називних* номінативних речень [1, с. 137]. Пізніше В. В. Бабайцева переглянула свою позицію щодо *власне називних* номінативних речень і описала ці конструкції в розділі «Називний теми», мотивуючи це тим, що «назви книг лише умовно можуть розглядатися як речення, тому що вони не мають необхідних для речення комплексів диференціювальних ознак, але, включені до процесу мовлення, у певних ситуаціях набувають статусу речення [2, с. 430–434].

Своєрідність називного назви О. С. Скоблікова вбачає в тому, що ці конструкції, будучи засобом специфічно письмового спілкування, виконують роль самостійних комунікативних одиниць, багато з яких не відрізняються за функціями від речень типу: *Батько!; Їдальня; Магазин*, що використовуються в усному спілкуванні з метою інформації про безпосередньо спостережувані явища та кваліфікації цих явищ», тому називний назви дослідниця відносить до *називних* речень [11, с. 166–167].

І. Р. Гальперін пише, що назва (заголовок) – імпліцитна, максимально стиснута змістовно-концептуальна інформація і, як усе стиснуте, вона прагне до розгортання, розпрямлення [4, с. 134].

Вивчаючи роль заголовка в організації тексту, І. О. Сиров вважає його комунікативною одиницею й виділяє п'ять основних функціонально-семантичних типів заголовків: інформативно-концептуальний, інформативно-троповий, конспективний, ремінісцентно-смісловий та номінативно-образний [13, с. 62].

Конкретизуючи думку В. В. Бабайцевої щодо *називного теми*, Ю. Т. Долін зазначає, «що при вирішенні цього питання необхідно чітко розмежовувати номінативну й комунікативну функцію того чи іншого слова-назви. Якщо, скажімо, слово *аптека* функціонує як напис на вивісці, то воно залишається словом і ніякої предикативності при цьому не висловлює. Якщо ж це слово, потрапляючи в певний текст, функціонує як «предметне» номінативне речення, то воно виконує комунікативну функцію і за допомогою синтаксичного нуля висловлює предикативність» [5, с. 73].

Провівши аналіз праць багатьох учених-синтаксистів, А. П. Загнітко дійшов висновку, що назви книг, часописів, картин тощо це не просто слово, а речення. Вони набувають комунікативного навантаження в процесі спілкування й характеризуються

констатувальною інтонацією [6, с. 539].

Серед поглядів учених немає також одностайності в найменуванні такої конструкції як номінативний теми: одні дослідники слідом за О. М. Пешковським використовують термін *називний представлення*, а інші слідом за О. М. Поповим – *називний теми*.

Іноді називний представлення називають *називним словесним*, що вживається з метою зосередити увагу слухача на слові, зазначеній лексемі [7, с. 261].

За називним представлення обстоює статус номінативного речення О. Г. Руднев, але, у якому немає висловлювання, а є лише постановка питання про особу, предмет, явище для роздумів, для обговорення з представленням їх собі [10, с. 48–49].

Визнаючи називний представлення самостійною комунікативною одиницею, що є специфічним різновидом номінативного речення, В. В. Бабайцева не погоджується із запропонованим терміном *називний теми* на тій підставі, що зміст *називного представлення* не можна звести тільки до позначення теми наступного висловлювання, оскільки його зміст багатший за понятійне значення імені, бо комунікативним призначенням називного представлення є прагнення позначити наявність подання в думках мовця (того, що думає) й викликати узагальнено-чуттєвий образ названого предмета у свідомості співрозмовника (читача). Крім того, *називний представлення* є вираженням слабборозчленованої думки: представлення – один компонент думки, твердження про його існування у свідомості шляхом називання його – інший компонент думки. Отже, автор робить висновок, що, як і в інших різновидах номінативного речення, у *називному представлення* виражається логіко-психологічне судження [1, с. 138–139].

О. С. Скоблікова вважає, що *називний теми* «являє собою окрему одиницю спілкування, зі специфічним комунікативним призначенням і широким загальним змістом», тобто фактично дослідниця визнає їх реченнями і вказує на близькість *називного теми* до звичайних номінативних речень. Властива цьому типові речень «недомовленість» визначається тим, що його вживання характеризується прямою установкою на підтекст: воно має на меті викликати роздуми, спонукати співрозмовника осмислити властивості й роль названого предмета [11, с. 167].

Проаналізувавши значну кількість праць лінгвістів щодо проблематики *називного представлення*, Т. П. Степанова робить висновок, що семантика називного представлення є багатокомпонентною. Її основу формують наочно-чуттєвий компонент, на який у структурі тексту нашаровується сема роздумів, емоційна сема й питально-спонукальна сема, реалізації яких в усному мовленні сприяє інтонація, а в письмовій – пунктуаційне оформлення. У конструкціях з

тире іменник у називному відмінку втрачає деякі властивості називного представлення: наочно-чуттєва основа слова послаблюється й зазначена конструкція наближається до номінативних речень, наприклад: **Ваш взгляд** – *его мне подстеречь... Но уклоняете вы взгляды ...* (О. Блок) [12, с. 56].

А. П. Загнітко *номінативний теми*, подібно до інших різновидів номінативних речень, уважає реченням, «оскільки він являє собою інтонаційно самостійну комунікативну одиницю – через неї мовець повідомляє про наявність у свідомості уявлення й викликає аналогічну асоціацію у свідомості співрозмовника. Від інших різновидів номінативних речень він відрізняється тільки констатацією уявлення про предмет, а в типових різновидах номінативних речень стверджується буття, наявність предмета або його необхідність та ін., наприклад: **Син!** *Дванадцять років, а вже біжить на поміч* (М. Стельмах). У *номінативному теми* наявне уявлення про предмет, що потім може розгорнутися й уточнитися. Термін *номінативний теми* або *називний теми*, на думку автора, найточніше відбиває функціональне призначення таких конструкцій» [6, с. 539].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: 1) у мовознавчих колах існує велика кількість вчених, які відносять власне називні речення та номінативний теми до незалежних односкладних структур, використовуючи різні аргументи та підходи; 2) зазначені конструкції являють собою самостійні комунікативні одиниці, які не відрізняються за функціями від речень; 3) термінологічне питання називного теми залишається відкритим; 4) спираючись на дослідження мовознавців, можна вказати на значний внесок лінгвістів у розробку теорії односкладності простих речень.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у більш поглибленому дослідженні структур, які досить часто зустрічаються у повсякденному житті, але викликають значний інтерес у лінгвістичних колах.

Література

1. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке. Москва: Просвещение, 1968. 160 с.
2. Бабайцева В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке. Москва: Дрофа, 2004. 512 с.
3. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Синтаксис. Москва, 1958. 568 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981. 139 с.
5. Долин Ю. Т. Вопросы теории односоставного предложения (на материале русского языка). Изд. 2. Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. 129 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ» «БАО», 2011. 992 с.
7. Казарина В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения: Учебное пособие. Елец: ЕГУ

им. И. А. Бунина, 2007. 329 с.

8. Пипченко Н. М. Современный русский язык: Синтаксис словосочетания и простого предложения. Минск: БГУ, 2008. 196 с.

9. Потенция А. А. Из записок по русской грамматике. Москва: Просвещение, 1977. Т. 4. 406 с.

10. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка. Москва, 1964. 320 с.

11. Скобликова Е. С. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения. Москва: Просвещение, 1979. 236 с.

12. Степанова Т. П. Семантика именительного представления и знаки препинания при нём. *Русский язык в школе*. 1981. № 5. С. 56–60.

13. Сыров И. А. Функционально-семантическая классификация заглавий и их роль в организации текста. *НДВШ. Филологические науки*. 2002. № 3. С. 59–68.